

Тарасова В. В., к. філол. н.,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

ПРОЦЕСИ ДЕТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ, ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ І ТРАНСТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ АВІАЦІЙНІЙ ФАХОВІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості та причини процесів детермінологізації та транстермінологізації англійської фахової мови авіації, способи потрапляння термінів досліджуваної підмови в загальну мову, описано процес виникнення протилежного до детермінологізації явища – термінологізації.

Ключові слова: авіаційна фахова мова, детермінологізація, транстермінологізація, термінологізація, термін.

В статье рассматриваются особенности и причины процессов детерминологизации и транстерминологизации английского специального языка авиации, способы попадания терминов исследуемого подъязыка в общий язык, а также описывается возникновение противоположного к детерминологизации явления – процесса терминологизации.

Ключевые слова: специальный язык авиации, детерминологизация, транстерминологизация, терминологизация, термин.

The article deals with the peculiarities and reasons of determinologization and transterminologization processes in the English special language of aviation, ways of terms ingression of prototype language into the general language, as well as the origin of the opposite to the determinologization occurrence – the process of terminologization is researched in the given work.

Key words: special language of aviation, determinologization, transterminologization, terminologization, term.

Найбільш поширеними семантичними способами творення фахових термінів є процеси термінологізації та транстермінологізації. Зокрема під *термінологізацією* розуміють набуття загальноновживаним словом ознак терміна [Лейчик 2009, 14]. Зворотним термінологізації є процес *детермінологізації*, що полягає в розширенні значення термінів і їхньому переході в систему загальнолітературної мови [Лейчик 2009, 15]. Під *транстермінологізацією* розуміють перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з

повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім [Кияк 2008, 79].

Взаємодія спеціальної й загальноновживаної лексики стала предметом вивчення у працях багатьох мовознавців [Даниленко 1973; Зацний 2001; Капанадзе 1965; Кияк 2008; Нікітіна 1978; Сорокин 1965; Шмелев 1973 та ін.]. Проте дотепер у мовознавстві не виробилося єдиної думки про те, яку лексику слід відносити до детермінологізованої, по-різному інтерпретується сутність семантичних процесів термінологізації та транстермінологізації.

Актуальність статті зумовлена недостатньою вивченістю семантичних аспектів міграції англійської авіаційної термінологічної лексики в сучасній лінгвістиці.

Мета статті полягає в з'ясуванні семантичних процесів, що відбуваються при детермінологізації та транстермінологізації англійської авіаційної термінологічної лексики, а також термінологізації загальноновживаної лексики.

У період становлення певної термінологічної системи спостерігається процес термінологізації загальноновживаних слів. У сфері термінології нові поняття стають результатом метафоричного переосмислення тих сторін когнітивної діяльності людини, які вона вже опанувала. У процесі термінотворення метафора вказує на певну схожість і виконує функцію перекодування "природного знака в мовний знак" [Мишланова 1998, 46]. Загальноновживана лексика є важливим джерелом поповнення складу авіаційної термінології, що значною мірою полегшує процес перекодування.

У термінологічній авіаційній лексиці найбільш розповсюдженими є метафоричні переноси, в основі яких лежать асоціативні зв'язки між основним та допоміжним суб'єктами, а також метафори, побудовані на почуттєвому сприйнятті дійсності і на схожості функціональних характеристик основного та допоміжного об'єктів, напр., *cuban eight*, *reverse half cuban eight*, *reverse cuban eight*, *inside-outside eight*, *lazy eight* [Aerobatic Figures, 2012] – пілотажна фігура "вісімка" [Девнина 2008, 140]; *roll*, *aileron roll*, *barrel roll*, *slow roll*, *snap roll* – укр. рулон; бочка [OERD, 354] → фігура вищого пілотажу "бочка" [Девнина 2008, 232]; *loop* (укр. петля [OERD, 354] → фігура вищого пілотажу "петля" [Девнина 2008, 198].

Акт метафоричної творчості лежить в основі розвитку синонімічних засобів, появи нових значень і їх нюансів, створення полісемії, розвитку систем термінології та емоційно-експресивної

лексики. Номінативна метафора, що з'являється в результаті заміни однієї назви іншою, дає нові імена класу предметів. У цьому випадку метафора – технічний прийом створення нового імені зі старого лексичного запасу: **amphibian** 1) зоол. *амфібія*; 2) ав. *літак-амфібія*; **apron** 1) *фартух*; 2) ав. *бетонований майданчик перед ангаром*.

Професійні номінації мови авіації несуть в собі ознаки конкретно-образного мислення, заснованого на зовнішній схожості предметів. Метафоричне перенесення найменування з одного предмета на інший на основі їх асоціативної подібності (форми, кольору, місця, поведінки або звучання) в авіаційній термінології є досить продуктивним.

Модель перенесення з "людини" на "не-людину", "живого" на "неживий предмет" проявляє свою продуктивність у:

а) дієслівному словотворенні: **bleed** *кровоточити*; *стікати кров'ю* → **bleed air from the compressor** *відбирати повітря від компресора*; **bleed off air from the compressor** *перепускати повітря з компресора*; **override** *наїхати, переїхати* → **override the autopilot** *включати автопілот*;

б) субстантивному словотворенні: **arrester** *той, хто здійснює арешт* → **arrester пристрій** *з розрядниками для гасіння струмів грозового розряду*; **excursion** *екскурсія* → **vibration excursion** *зсув в сторону від середньої точки при коливальному русі*; **fence** *паркан* → **fence** *гребінь аеродинамічний*;

в) ад'єктивному словотворенні: **idle** *даремний, марний* → **adjust idle power** *регулювати малий газ* → **idle adjusting screw** *гвинт корекції малого газу* → **idle power** *режим малого газу*; → **run engine at idle power** *виводити двигун на малий газ* → **set idle power** *виводити на малий газ (двигун)*.

Переосмислення загальноживаної лексики здійснюється також на основі метонімічного переносу, який заснований не на схожості зовнішніх або внутрішніх ознак попереднього і нового явища чи предмета, а на основі їх суміжності, зіткнення в просторі або в часі. У ході аналізу фактичного матеріалу нами були виявлені такі терміни, утворені на основі метонімічно переносу:

1) Дія – місце дії: **to water off** – *злітати з водної поверхні* (**water** – *вода, водна поверхня*); **to ground (crews)** – *забороняти польоти; відстороняти від польотів* (**ground** – *грунт, земна поверхня*); **to home (on)** – *наводиться, летіти на станцію* (**home** – *будинок, житло, аеродром базування*).

2) Дія – властивість предмета: **to harden the aircraft against electromagnetic pulses** – захищати літак від електромагнітних імпульсів (**harden** – затвердіння, гарт металу).

3) Дія – люди: **to crew the aircraft** – вести літак, пілотувати (**crew** – екіпаж).

Крім термінологізації, у системі авіаційних термінів активно відбувається також і зворотний процес – розширення значення термінів і їхній перехід у систему загальнолітературної мови, тобто, *детермінологізація*. Рушійною силою процесу детермінологізації є функціональна переорієнтація, що відбувається шляхом перетворення семантичної структури слова, розширення змістового обсягу поняття, накопичення нових сем, розвитку переносного значення. Так, наприклад, до загального вжитку в сучасній англійській мові перейшли терміни та термінологічні словосполучення *parachutist, mission analysis, radar, rocket, missile, parachute*. Детермінологізація лексичних одиниць зумовлена лінгвальними та екстралінгвальними факторами. Лінгвальні – виникають унаслідок системних зв'язків самої мови, у той час як екстралінгвальні викликані розвитком науки, техніки, зростанням їхньої ролі в житті суспільства. Причини детермінологізації полягають у проникненні термінів певної терміносистеми в узус розмовного, художнього та публіцистичного слововжитку. Напр., *Президент Російської Федерації веде офіційні переговори з особою, яку в цей час російські правоохоронні органи оголосили в міжнародний розшук. Нонсенс? Ні — це вищий пілотаж! Повірте мені, як людині, яка пройшла службу у правоохоронній системі, це — найвищий пілотаж* [<http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2012/07/06/3672>].

Об'єктом посиленої уваги для вивчення особливостей функціонування термінів у межах різних терміноств є процес *транстермінологізації*. Вивчення використання так званих транстермінів становить певну складність, оскільки межі терміноств різних галузей знання здебільшого розмиті, що зумовлено постійною міграцією термінів, яка відбувається в науково-технічній літературі. Прикладом транстермінологізації можуть бути запозичення до авіаційної термінології певних термінів із терміносистеми мореплавства, наприклад: *navigator* – *штурман*, *port side* – *лівий борт*, *starboard* – *правий борт*, *navigation accuracy* – *точність навігації* тощо.

Лексичні одиниці, які належать до авіаційної фахової мови в результаті процесів детермінологізації та транстермінологізації

створюють семантичні інновації загальнолітературної мови і професійних, вузькоспеціальних сфер мови. Модифікації змісту існуючих одиниць виникають внаслідок їх функціональної мобільності і спричиняють процеси "деспеціалізації" та "транспеціалізації" [Зацний 2001, 25]. Напр., **golden parachute** – "вказана в контракті гарантія компенсації, що надається працівнику на випадок звільнення або пониження на посаді внаслідок поглинання однієї фірми іншою", **tin parachute** – "вказана в контракті гарантія фінансової компенсації, що надається усім працівникам компанії у випадку її поглинання іншою фірмою", **jet gun** – "невеликий пристрій, що вприскує під тиском ліки зі значною швидкістю, необхідною для проникнення під шкіру, який використовується для імунізації", **parachutist** – "необізнана людина, яка займає посаду завдяки прихильному ставленню до неї".

Напр., *Usually, the **golden parachute** award will be significant in comparison to the executive's normal compensation. **Silver parachutes** refer to similar awards granted to lower level executives and even senior managers. **Tin parachutes** refer to similar awards that are granted to all employees below the executive level* [<http://lexicon.ft.com/Term=golden-tin-and-silver-parachutes>].

Зміни у семантичному значенні терміна супроводжуються змінами його функціональних характеристик, що відбувається внаслідок популяризації певних термінів у суспільстві. Авіаційний термін **mission analysis** (укр. *розбір виконання польотного завдання* [Девнина 2008, 167], *розбір польотів* – "Аналіз недоліків в організації та проведенні польотів, помилок льотчиків у техніці пілотування літаків, причин порушень правил безпеки польотів") функціонує в різних комунікативних сферах – політиці, спорті, культурі, побутовому спілкуванні. На сторінках газет і журналів, в ефірній та розмовній мові він вживається в похідному значенні – "Критичний аналіз діяльності, ситуації, змісту чого-небудь". Напр.: *RISC's criminal **mission analysis** is predicated on a criminal high value target list* [http://www.managingrisc.com/Criminal_mission_analysis.aspx].

У результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено типові процеси зміни обсягу семантичного значення лексичних одиниць при термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації, а саме: при термінологізації загальноновживаного слова відбувається конкретизація його значення, при детермінологізації – його генералізація. Типовим для термінологізації, детермінологізації та транстермінологізації є також метафоричне перенесення значення,

що базується на схожості функцій, ознак, якостей та властивостей. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у застосуванні лінгвосинергетичного підходу до вивчення взаємодії та взаємозбагачення терміносистем сучасної англійської мови.

1. Даниленко В. П. О терминологическом словообразовании / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1973. – № 4. – С. 76–85. 2. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. – 243 с. 3. Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической и общеупотребительной лексики / Л. А. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка. – М. : Наука, 1965. – С. 86–103. 4. Кияк Т. Р. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць / Т. Р. Кияк // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2008. – № 38. – С. 77–80. 5. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – М. : ЧеРо, 2009. – 256 с. 6. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології / Ф. О. Нікітіна. – К. : Видавництво при Київському державному університеті, 1978. – 32 с. 7. Мишланова С. Л. Метафора в поле терміна: (на матеріалі медичинських текстів) / С. Л. Мишланова // Фатическое поле языка. – Пермь : Перм. гос. ун-т. – 1998. – С. 46–47. 8. Сорокин Ю. С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30-е – 90-е годы XIX века. – М., 1965. – 234 с. 9. Суперанская А. В. Общая терминология. Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева ; отв. ред. Т. Л. Канделаки. – Изд. 3-е, стер. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 248 с. 10. Шмелев Д. Н. Проблема семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Вищий пілотаж : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gazeta.lviv.ua/politic/2012/07/06/3672> 2. Девнина Е. Н. Новый англо-русский и русско-английский авиационный словарь / Е. Н. Девнина [под. ред. акад. И. И. Павловца]. – М. : Живой язык, 2008. – 544 с. 3. Aerobatic Figures : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.iac.org/begin/figures.html> 4. Criminal Mission Analysis : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.managingrisc.com/_mission_anal.aspx 5. Golden parachute: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lexicon.ft.com/Term=golden,-tin-and-silver-parachutes> 6. OERD = The Oxford English-Russian dictionary / [Ed. by P. Falla]. – New York : Oxford University Press, 1999. – 735 p.